

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

1 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 1, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 1, ISSUE 1

TOSHKENT-2022

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

- 1. ОЧИЛОВ Ўткир Сайфуллоевич**
ҲУҚУҚ РАМЗЛАРИНИ ЎРГАНИШ ВА ЗАМОНАВИЙ ҲУҚУҚИЙ НАТУРАЛИЗМ:
ҲУҚУҚНИНГ АХЛОҚИЙЛИГИ ДАРАЖАСИ МАСАЛАСИ 8

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

- 2. САИДОВ Мақсудбек Норбоевич**
МАСЪУЛИЯТИ ЧЕКЛАНГАН ЖАМИЯТИДА УЛУШ, УЛУШНИ (УЛУШНИНГ БИР
ҚИСМИНИ) БЕГОНАЛАШТИРИЛИШИ БИЛАН БОҒЛИҚ ИШТИРОКЧИЛАР ЎРТАСИДА
ЮЗАГА КЕЛАДИГАН НИЗОЛАР 14
- 3. ШАМСИДДИНОВА Озода Буриевна, КАРИМОВА Зулфизар Лочиновна**
ЖИЛЫЕ ПОМЕЩЕНИЯ КАК ОБЪЕКТ ИМУЩЕСТВЕННЫХ
ПРАВООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СУПРУГАМИ 26
- 4. ЯКУБОВА Ирода**
МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА МУЛКИЙ ҲУҚУҚЛАРНИ ЖАМОАВИЙ БОШҚАРУВ
ТАШКИЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ АЙРИМ МАСАЛАЛАР 32

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

- 5. МАРИПОВА Севархон Арибжановна**
ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССИДА МЕДИАТИВ КЕЛИШУВ ВА КЕЛИШУВ БИТИМИНИНГ
ЎХШАШ ВА ФАРҚЛИ ЖИҲАТЛАРИ 40

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

- 6. ҚУЧҚАРОВ Хамидулло Абдурасулович**
ПЕДАГОГ ХОДИМЛАРНИ МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА
МОДДИЙ ҲУҚУҚ НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 46

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

- 7. ШАЙЗАКОВ Шодияр Ибрагимович**
ЎЗБЕКИСТОНДА МАЪМУРИЙ СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИ ЮҚОРИ СУД ИНСТАНЦИЯСИДА
ҚАЙТА КЎРИШДА ПРОКУРОР ИШТИРОКИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ 53

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 8. ОЧИЛОВ Хасан Рашидович**
ЖИНОЯТ ТАРКИБИ ТУЗИЛИШИ ГЕНЕЗИСИ 62
- 9. МАВЛОНОВ Темур Анвар ўғли**
ЖИНОЯТ НАТИЖАСИДА ЕТКАЗИЛГАН МУЛКИЙ ЗИЁННИ ҚОПЛАШ
ТУШУНЧАСИ ВА ТАРИХИ 70

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

10. РОЗИҚОВ Илҳом Истамович ЖИНОИЙ ЖАЗОЛАРНИ ҚЎЛЛАШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ.....	78
11. НОРМАНОВА Клара Эшназаровна ИШТИРОКЧИЛИҚДА СОДИР ЭТИЛГАН ЖИНОЯТЛАРНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ.....	84
12. НАЖИМОВ Миратдийин Шамшетдинович ЎН ОЛТИ ЁШГА ТЎЛМАГАН ШАХСГА НИСБАТАН УЯТСИЗ-БУЗУҚ ҲАРАКАТЛАР ҚИЛИШ ЖИНОЯТИ УЧУН ЖАВОБГАРЛИК МАСАЛАСИ	90
13. МАХМУДОВ Суннатжон Азим ўғли ЖАВОБГАРЛИККА ТОРТИШ МУДДАТИ ЎТИБ КЕТГАНЛИГИ МУНОСАБАТИ БИЛАН ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	96
14. ТУРГУНБОЕВ Элбекжон Одилжонович ЎЗБЕКИСТОН ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИДА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ ИНСТИТУТИ: ТУШУНЧАСИ, БЕЛГИЛАРИ, ТУРЛАРИ.....	103

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

15. YUNUSOV Khaydarali CONTRIBUTIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS TO THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC SCIENCES: SARAKHSI – FOUNDER-FATHER OF INTERNATIONAL LAW.....	108
---	-----

МИГРАЦИЯ ҲУҚУҚИ

16. ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович ЎЗБЕКИСТОНДА МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ СОҲАСИДА КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШГА ДОИР АЙРИМ МАСАЛАЛАР	116
17. БАРАТОВА Дилноза Одилжон қизи МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАСИ	122
18. КАРИМОВА Мадина Мирзаджановна РАҚАМЛИ НОТАРИАТ: ЖОРИЙ ҲОЛАТ ВА ИСТИҚБОЛ.....	133

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

19. ДЖУМАНОВ Аскар Хасанович, ЯРАШЕВ Нодирбек ГЕРМАНИЯ ВА БУЮК БРИТАНИЯДАГИ ҚОРПОРАЦИЯЛАРНИНГ АЙРИМ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ	140
20. БАЗОРОВ Миркомил Махмудович, ҲАМРОҚУЛОВ Синдор Бобомурод ўғли ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА СУД-ЭКСПЕРТЛИК ТИЗИМИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИЛМОҚДА	148

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЯКУБОВА Ирода

Тошкент давлат юридик университети “Интеллектуал Мулк ҳуқуқи” кафедраси дотсенти
в.б., юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (П?д)
E-mail: legislate16i@mail.ru

МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА МУЛКИЙ ҲУҚУҚЛАРНИ ЖАМОАВИЙ БОШҚАРУВ ТАШКИЛОТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ АЙРИМ МАСАЛАЛАР

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): ЯКУБОВА И. Муаллифлик ҳуқуқи бўйича мулкий ҳуқуқларни жамоавий бошқарув ташкилотларини такомиллаштириш билан боғлиқ айрим масалалар // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1 (2022) Б. 32-39.

 1 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-1-4>

АННОТАЦИЯ

Муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш институтини ташкил этиш тарихи, жамоавий бошқарув ташкилотларининг ваколатлари, функциялари ва уларнинг турлари, муаллифлик ҳуқуқини жамоавий бошқариш ва вакиллик тушунчаси ўртасидаги фарқ билан боғлиқ масалалар кўриб чиқилади. Шунингдек, мавзу доирасида ҳуқуқ эгалари, жамоавий бошқарув ташкилотлари томонидан берилган ваколатлар асосида ўз номидан асарлар (муаллийлик ва турдош ҳуқуқлар объектлари)дан фойдаланадиган шахслар билан шартномалар тузиши; муаллифлик ҳуқуқи эгаларига тўловларни йиғиш, тарқатиш ва тўлаш масалалари ҳам атрофлича ўрганилган. Ушбу институтни такомиллаштириш билан боғлиқ айрим долзарб муаммоларга, муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг халқаро стандартларига ва миллий қонунчиликнинг қиёсий ҳуқуқий таҳлиliga, шунингдек, Ўзбекистон ва бошқа мамлакатлар олимларининг фикрларига эътибор қаратилган. Муаллифлик ҳуқуқини ривожлантириш учун илмий ва амалий аҳамиятга эга бўлган таклиф ва тавсиялар илгари сурилди.

Калит сўзлар: муаллифлик ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқини амалга ошириш, муаллифлик шартномалари бўйича ҳақ тўлаш, муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни жамоавий бошқариш, асарни омма олдида ижро этиш.

ЯКУБОВА Ирода

И.о. доцента кафедры «Права интеллектуальной собственности»
Ташкентского государственного юридического университета,
доктор философии по юридическим наукам (PhD)
E-mail: legislate16i@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВ КООПЕРАТИВНОЙ СОБСТВЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с историей института защиты авторских прав, полномочиями, функциями и видами организаций коллективного управления, отличием понятия коллективного управления авторским правом от понятия представительства. Также, в рамках предмета правообладатели заключают договоры с лицами, использующими произведения (объекты авторского права и смежных прав) от своего имени на основании полномочий, предоставленных организациями коллективного управления. Сбор, распределение и выплата правообладателям также были подробно изучены. Уделено внимание некоторым актуальным вопросам, связанным с совершенствованием данного института, международным стандартам защиты авторских прав и сравнительно-правовому анализу национального законодательства, а также взглядам ученых Узбекистана и других стран. Сделаны предложения и рекомендации, имеющие научное и практическое значение для развития авторского права.

Ключевые слова: авторские права, защищать авторские права в принудительном порядке, вознаграждение по авторским договорам, коллективное управление авторскими и смежными правами, публичное исполнение произведения.

YAKUBOVA Iroda

Doctor of philosophy in law (PhD), Acting Associate Professor Department «Intellectual property law» of Tashkent State University of Law
E-mail: legislate16i@mail.ru

SOME ISSUES RELATED TO THE IMPROVEMENT OF COLLECTIVE MANAGEMENT ORGANIZATIONS**ANNOTATION**

The issues related to the history of the establishment of the institution of copyright protection, with the division of powers of collective management organizations, with the functions of organizations and their types, with the difference between collective management of copyright and such a concept as representation are touched upon. In addition, within the framework of the subject, it was studied in detail how right holders enter into agreements with persons using works (objects of copyright and related rights) on their own behalf on the basis of powers granted by collective management organizations, as well as collection, distribution and payment of royalties to right holders. Attention is paid to some urgent problems related to the improvement of this institution, international standards for copyright protection and comparative legal analysis of national legislation, as well as the opinions of scientists from Uzbekistan and other different countries. Suggestions and recommendations were put forward of scientific and practical importance for national copyright law.

Keywords: copyright, to enforce copyright, royalty, copyright and related rights collective management, public performance or display of a work.

Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқларини жамоавий бошқарувчи ташкилотлар нисбатан янги ҳисобланади. “Ўзбекистон муаллифлар ва ижрочилар гильдияси” жамоат бирлашмаси 2006 йил 20 декабрда ташкил қилинган бўлиб, ҳозирги кунда фаолият юритаётган бошқа шундай нодавлат ноижорат ташкилотларга нисбатан анча аввал ташкил этилган.

Асарлардан фойдаланишнинг янги юқори технологик соҳаларида муаллифлик ҳуқуқини амалга оширишнинг юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликлари туфайли, ҳуқуқларни жамоавий бошқаришнинг турли хил схемалари тобора кенг қўлланилиши учун асос бўлмоқда. Шу туфайли асарлар ва турдош ҳуқуқлар объектларидан фойдаланувчи шахслар кўплаб муаллифлар ва бошқа ҳуқуқ эгалари билан шартнома тузиш ўрнига, уларнинг манфаатларини ифода этувчи ва “муаллифлик ҳуқуқини жамоавий бошқариш”

деб номланган ихтисослашган ташкилот билан шартнома тузиш имкониятига эга бўлишади [1]. Кўп ҳолларда, бундай схема муаллифларнинг фойдаланувчилар билан тўғридан-тўғри шартномалар тузиш ҳуқуқларини чекламайди, балки уларни муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни жамоавий амалга ошириш имконияти билан тўлдиради.

Кўпинча “муаллифлик ҳуқуқлари жамиятлари” ёки “муаллифлик ҳуқуқлари жамиятлари” деб номланадиган жамоавий бошқарув ташкилотлари ҳар бир муаллифлик ҳуқуқи эгасига фойдаланувчилардан олинган маблағларни йиғишади ва тўлайдилар, бунинг натижасида ҳуқуқ эгалари уларга тегишли бўлган ҳақни олишига, фойдаланувчилар эса ўз фаолиятини қонуний равишда амалга ошириш имкониятига эга бўлишади.

Хўш ушбу жамоатчилик бошқаруви нима учун керак ва у қандай тамойилларга асосланиши керак? Муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги қонун ҳужжатлари асар муаллифига асардан ҳар қандай шаклда фойдаланишнинг мутлақ ҳуқуқини беради, ушбу ҳуқуқнинг рухсат этилган чекланишларини тўлиқ белгилайди, асардан бошқаларга фойдаланиш ҳуқуқини беради шунингдек шартномани восита деб атаб, уни амалга ошириш механизмини ҳам белгилаб беради. Агар, асар муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган бўлса, унда сиз муаллиф ёки унинг меросхўрлари билан шартнома тузиш орқали ундан фойдаланиш имкониятини олишингиз мумкин. Шунга ўхшаш қоидалар турдош ҳуқуқлар объектларига нисбатан ҳам қўлланилади [2].

Бироқ, бундай схемани амалиётда амалга ошириш қийиндир. Бундай ҳолатда, биз ҳуқуқий жиҳатларини эмас, балки ҳақиқий имконият йўқлигини назарда тутяпмиз, яъни баъзи ташкилотлар ўз фаолиятининг хусусиятларига кўра ҳар бир фойдаланилган асар (ижро, фонограмма) муаллифи (ҳуқуқ эгаси) билан шартнома туза олмайди. Бунга сабаб ушбу асарларнинг жуда кўплиги ва ҳуқуқ эгалари, ўз навбатида, буни жисмонан ҳал қила олмайдилар, чунки уларнинг асарларидан ёки турдош ҳуқуқлар объектларидан кўп сонли фойдаланувчилар фойдаланадилар [3].

Муаммони ҳал қилиш эса-муаллифларнинг асарларидан фойдаланадиган шахслар билан муносабатларга киришишда бир вақтнинг ўзида кўп сонли ҳуқуқ эгаларининг манфаатларини ҳимоя қиладиган ихтисослашган ташкилотларни, яъни жамоавий бошқарув ташкилотларини яратиш ҳисобланади. Жамоавий бошқарув муаллифлик ҳуқуқи тизимида ҳуқуқ эгаларига жамоавий бошқарув ташкилоти орқали ўз ҳуқуқларини бошқаришни талаб қиладиган ёки рухсат берадиган имкониятдир [4].

Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни яқка тартибда бошқариш ҳар доим ҳам реалликка яқин бўлмаслиги мумкин. Мисол учун, муаллиф, ижрочи ёки продюсер, қўшиқдан фойдаланганлик учун лицензия ва ҳақ олиш масаласида музокара ўтказиш учун ҳар бир радиостанцияга мурожаат қила олмайди. Бошқа томондан, радиостанция учун ҳам ҳар бир қўшиқдан фойдаланиш учун ҳар бир муаллиф, ижрочи ва продюсердан алоҳида рухсат олиш ҳақиқатдан йироқ. Жамоавий бошқарув ташкилотлари ҳар икки томон манфаати ва ҳуқуқ эгалари учун иқтисодий мукофот ҳуқуқларини расмийлаштиришни енгиллаштиришга хизмат қилади [5].

Профессионал жамоавий бошқарув ташкилотларига ўз ҳуқуқларини бошқариш учун рухсат бериш ёки мандат бериш орқали муаллифлар, ижрочилар, ишлаб чиқарувчилар ва бошқа ҳуқуқ эгалари ушбу ҳуқуқларни бошқаришни соддалаштириши мумкин.

Мутлақ ҳуқуқлар ва жамоавий битимлар жамоавий бошқарув учун муқобил ечим тақдим эта олиши мумкин. Жамоавий бошқарув ташкилотлари, кўп ҳолларда, нотижорат ташкилотлари, уларнинг ҳуқуқий шакли хусусий ёки оммавий бўлиши мумкин.

Муаллифлик ҳуқуқига оид қонунчилик асар муаллифига асардан ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай тарзда тўлиқ фойдаланиш учун мутлақ ҳуқуқларни мустаҳкамлайди ҳамда унинг амалга ошириш механизмларини ва ушбу ҳуқуқларнинг чекланиши мумкин бўлган ҳолатларни белгилайди. Муаллифлик ҳуқуқларидан бошқа шахслар шартнома орқали фойдаланиши мумкин. Агар, асар муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган бўлса, муаллиф ёки унинг ҳуқуқий вориси билан шартнома тузиш орқали ундан фойдаланиш имкониятини эга бўлиш мумкин [6].

Баъзи ташкилотлар ўз фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари туфайли фойдаланилган

ёки фойдаланилиши мумкин бўлган ҳар бир асарнинг муаллифи билан шартнома тузиб чиқа олмайди чунки, асарлар жуда кўп ва уларнинг муаллифлари ҳам турлича. Бундан ташқари муаллифлар ҳам ўзларининг асарларидан фойданувчилар сони кўп бўлганлиги учун уларнинг ҳар бири билан шартнома тузиб чиқа олмайди. Бир пайтнинг ўзида кўплаб муаллифлик ҳуқуқи эгаларининг манфаатларини ифодаловчи муаллифлик ҳуқуқларини жамоавий бошқарадиган махсус ташкилотларни тузиш муаллифлик ҳуқуқи эгалари ҳамда муаллифлик ҳуқуқи объектларидан фойдаланувчилар ўртасида вужудга келиши мумкин бўлган юқорида қайд этилган муаммоларга ечим бўла олади [7].

Жамоавий бошқарувнинг моҳияти шундан иборатки, унда мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий бошқариш билан шуғулланувчи ташкилотлар муаллифлар ва муаллифлик ҳуқуқи эгалари билан шартномалар тузган ҳолда ўзларига ушбу ҳуқуқларни бошқариш мажбуриятини оладилар. Шу билан бирга ҳуқуқ эгасининг номидан ўзига ваколатлар асосида бошқа шахслар, яъни, асардан фойдаланувчилар билан шартномалар тузиш, ҳуқуқ эгаларига тўланадиган ҳақларни йиғиш, тақсимлаш ва тўлаш каби вазифаларни бажаради. Шунингдек, муаллифлар ва бошқа ҳуқуқ эгаларининг ҳуқуқларини судда ҳимоя қилади. Бунда жамоавий бошқаришнинг характерли томони, бир вақтнинг ўзида ва кўплаб ҳуқуқ эгаларининг манфаатларини кўзлаб умумий шартларда ҳимоя қилиниши мумкинлигини таъкидлаш лозим.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган устувор вазифаларни ҳал этиш, Ўзбекистон иқтисодиётида институционал ислохотларни чуқурлаштириш ҳамда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда муҳим услубий асос ҳисобланади, мамлакатимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришга қаратилган чоралар мазмун-моҳиятини очиб беришга хизмат қилади. Ҳаракатлар стратегиясида давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларида эркинлаштиришни амалга ошириш мамлакатимиз ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ва маънавий ривожланиш истиқболининг асосий йўналиши эканлигини ҳар томонлама асослаб берди. Бу жараёнда нодавлат нотижорат ташкилотларининг роли ва ўрни ўсиб боради, улар давлат идоралари функсияларининг бир қисмини ихтиёрий равишда ўз зиммаларига оладилар. Бу функсияларни улар маъмурий идора сифатида эмас, жамоат бирлашмаси сифатида амалга оширадилар. Бинобарин, бу функцияларни моҳияти ҳам, уларни амалга ошириш усуллари ҳам ўзгаради. “Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги қонуннинг 45-моддасида муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни бошқариш бўйича жамоат ташкилотлари ваколатлари белгилаб қўйилган. Ҳозирги вақтда кўплаб дунё мамлакатларида бундай ташкилотлар кўплаб тузилган ва самарали фаолият юритмоқда [8].

Тўғри, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар субъектлари ўз ҳуқуқларини шахсан ёки қонуний вакиллар орқали бошқаришлари мумкин. Бироқ, бунда, биринчидан, ижодкор муаллиф ўз вақтининг бир қисмини бунга ажратишга мажбур бўлади, натижада ижодий фаолиятдан анча чалғийди, иккинчидан, ижодкор бу масалада ҳам зарур малака, билимларга (хусусан, шартномалар тузиш, унинг ижросини назорат қилиш, асарлар ва ижролардан фойдаланувчиларни кузатиб бориш бўйича) эга бўлавермайди ва натижада бундан кутилган натижа ҳар доим кўнгилдагидек бўлавермайди.

Жамоавий бошқарувнинг моҳияти шундаки, унда иштирок этган ташкилотлар муаллифлар ва бошқа ҳуқуқ эгалари билан шартномалар тузадилар, ушбу ҳуқуқларни бошқариш бўйича мажбуриятларни ўз зиммаларига оладилар; ҳуқуқ эгалари, жамоавий бошқарув ташкилотлари томонидан берилган ваколатлар асосида ўз номидан асарлар (муаллийлик ва турдош ҳуқуқлар объектлари)дан фойдаланадиган шахслар билан шартномалар тузади; муаллифлик ҳуқуқи эгаларига тўловларни йиғиш, тарқатиш ва тўлаш; судда муаллифлар ва бошқа ҳуқуқ эгаларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш вазифаларини, шунингдек баъзи ташкилотлар ўз аъзоларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш функсияларини ҳам бажарадилар[9].

Муаллифлик ҳуқуқини жамоавий бошқариш институти туфайли муаллифлик ҳуқуқлари индивидуал асосда амалга оширилиши мумкин бўлмаган ёки қийин бўлган мутлақ мулк ҳуқуқларини амалга ошириш мумкин. Айнан мазкур институтнинг самарали фаолият

кўрсатиши Ўзбекистоннинг муаллифлик ҳуқуқи соҳасида имзолаган шартномалари доирасидаги мажбуриятларини бажариш имкониятини оширишда муҳим ўрин тутди.

Ушбу ташкилотнинг мақсади ва вазифалари муаллиф ва ижрочиларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳар хил тадбир ҳамда лойиҳалар ўтказиш орқали ҳимоя қилиш ва қўллаб-қувватлаш эканлиги унинг уставида белгилаб қўйилган.

Ушбу соҳадаги қонунчилик ҳужжатларини таҳлил қилиш ва уларни қўллаш амалиёти муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий асосда бошқариш мураккаб тизим деган фикрга қўшилишга имкон беради. Муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий асосда бошқариш муаллифлар (бошқа муаллифлик ҳуқуқи эгалари) ўз ҳуқуқларини мустақил равишда амалга ошира олмаслиги, ҳимоя қила олмаслиги ва қуйидагиларни ўз ичига олган ҳолларда қўлланилади:

1. муаллифлар (бошқа муаллифлик ҳуқуқи эгалари) томонидан уларнинг асарларини турли фойдаланувчилар томонидан эксплуатация қилиниши шартлари бўйича музокара ўтказиш ҳуқуқларини ушбу мақсадлар учун махсус яратилган ташкилотларга ўтказилиши;

2. ҳуқуқлари бошқарувга ўтган асарлардан фойдаланишни назорат қилиш;

3. муаллифлар (бошқа муаллифлик ҳуқуқи эгалари) учун ҳақ тўлаш ва улар ўртасида йиғилган ҳақни тақсимлаш;

4. муаллифлар (бошқа муаллифлик ҳуқуқи эгалари)нинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича чоралар кўриш.

Муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий бошқариш тизими махсус яратилган ташкилотлар томонидан бошқа функсияларнинг бажарилишини ҳам назарда тутиши мумкин. Бундан ташқари, улар тўғридан-тўғри миллий қонунчиликнинг ўзига хос хусусиятларига, маълум бир давлатнинг сиёсий тизимига, унинг иқтисодий тизимига, муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимидаги муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини бошқариш ташкилотларининг ролига ва бошқаларга боғлиқ. Худди шу омиллар маълум бир давлат муаллифларининг мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий бошқариш тизимининг бошқа хусусиятларини белгилайди: муаллифларнинг ҳуқуқларини бошқариш бўйича фаолиятни амалга ошириш учун асослар, тегишли ташкилотларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари, муаллифлар (бошқа муаллифлик ҳуқуқи эгалари)га ҳақ тўлаш ўтказиш учун асослар ва бошқалар.

Айрим давлатларда муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий бошқариш фаолияти нафақат юқорида айтиб ўтилган хусусиятлар билан тавсифланади. У ўтган ярим ярим йил ичида ушбу соҳада жаҳон амалиёти томонидан ишлаб чиқилган ягона тамойилларга асосланган ва ташкил этилган. Ушбу тамойиллар орасида қуйидагилар мавжуд:

1) махсус тузилган ташкилотларга ўз эгалари томонидан шартнома асосида ёки қонун нормаларига мувофиқ муаллифлик ҳуқуқини бошқариш ваколатини бериш;

2) қоида тариқасида муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий бошқариш бўйича ташкилотлар фаолиятининг нотижорат характери;

3) бошқарувга топширилган асарлардан, қоида тариқасида, барча потентсиал фойдаланувчилар учун бир хил бўлган шартларда фойдаланиш ҳуқуқини бериш;

4) жамоавий асосда муаллифларнинг мулкӣ ҳуқуқларини амалга оширадиган ва ҳимоя қиладиган ташкилотлар фаолиятини махсус қонунчилик билан тартибга солиш;

5) Мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотларнинг фаолиятига нисбатан рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган чеклашлар қўлланилмайди. Ҳуқуқ эгаларининг турли ҳуқуқлари ва турли тоифалари бўйича алоҳида ташкилотларни ёки бир тоифадаги ҳуқуқ эгаларининг манфаатларини кўзлаб турли ҳуқуқларни бошқарувчи ташкилотларни ёхуд турли тоифадаги ҳуқуқ эгаларининг манфаатларини кўзлаб, ҳуқуқларнинг бир турини бошқарувчи ташкилотларни тузишга ёъл қўйилади.

МДҲ етакчи мамлакатларининг ушбу соҳада фаол ҳамкорлик қилиши, Жаҳон савдоси доирасида халқаро мажбуриятлар ва режаларни ҳисобга олган ҳолда ҳуқуқий тартибга солишнинг умумий параметрларини яратиш истаги вазиятнинг ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 майдаги ПҚ-1536-сон қарори [10] билан тузилган юқоридаги икки давлат бошқаруви органи негизида Интеллектуал мулк агентлигини ташкил этилди. Ушбу даврдан бошлаб бу каби вазифалар муаллифлик ҳақлари (гонорар)ни йиғиш ва тақсимлаш) билан хусусий турдаги ташкилотлар фаолият юритишига ёъл очилди. Хусусан, муаллифлик ҳуқуқи бўйича мутахассис Б.Тошев ҳам «Республикамизда мулкый ҳуқуқларни жамоавий бошқарувчи ташкилотларни тузиш зарурати мавжуд» [11], деган фикрларини илгари сурган.

Ушбу даврдан бошлаб турли даврларда мамлакатимизда “Муаллифлар ва ижрочилар гильдияси”, “Артмадад” жамғармаси, “Ўзбекистон ҳуқуқ эгалари палатаси” каби турли мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар фаолият юритган. Бироқ, бугунга келиб жамоат бирлашмалари турли сабабларга кўра ўз фаолиятини тўхтатган. 2010 йил 21 декабрда тузилган Ўзбекистон ҳуқуқ эгалари палатаси муалифларнинг, ижрочиларнинг, фонограмма тайёрловчиларнинг ва бошқа ҳуқуқ эгаларининг мулкый ҳуқуқларини жамоавий асосда бошқариш ва ҳимоя қилиш билан шуғулланиб келмоқда. Сўнги йилларда юртимизда соҳага эътиборнинг анча кучайганлигини 2019 йилдан ҳозирги пайтгача мулкый ҳуқуқларни жамоавий бошқарувчи 4 та нодавлат нотижорат ташкилотлари тузилганлигидан кўриш мумкин. Хусусан, 2019 йилда 3 та ташкилот-“Ўзбекистон муаллифлик ва турдош ҳуқуқ эгалари жамоат бирлашмаси”, “Муаллифларнинг мулкый ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи нодавлат нотижорат ташкилоти”, “Ўзбекистон Республикаси муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш жамияти” нодавлат нотижорат ташкилот сифатида адлия вазирлигидан давлат рўйхатидан ўтказилган [12].

Ўзбекистон муаллифлик ва турдош ҳуқуқ эгалари жамоат бирлашмаси ташкилот аъзолари бўлган фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифлари, фонограммалар ижрочилари, ишлаб чиқарувчилари ҳамда бошқа муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар соҳибларининг мулкый ҳуқуқларини амалга ошириш ҳамда ҳимоя қилиш каби мақсад ва вазифаларни ўз олдига қўйган.

Муаллифларнинг мулкый ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи нодавлат нотижорат ташкилотининг мақсад ва вазифалари фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифлари, фонограммалар ижрочилари, ишлаб чиқарувчилари ва бошқа муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар соҳибларининг мулкый ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш уларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги муаллифлик ва турдош ҳуқуқларини амалга ошириш, таъминлаш ҳамда уларни жамоавий бошқаришга кўмаклашишдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш жамияти ҳамташкилот аъзолари бўлган фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифлари, фонограммалар ижрочилари, ишлаб чиқарувчилари ва бошқа муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар соҳибларининг мулкый ҳуқуқларини амалга ошириш ҳамда ҳимоя қилиш ва бошқаларни амалга ошириши ташкилотнинг уставида қайд этилган.

Ушбу мавзу доирасида бир қатор принципал ҳолатлар вужудга келади. Жамоа бошқаруви соҳасида ривожланаётган муносабатлар давлат ёки хусусий ҳуқуқ нормаларига бўйсунадими? Бир қарашда, бу ўқув жараёнидаги саволга ўхшайди. Профессор Б.М.Гонгало [13] қуйидагиларни таъкидлайди: “расмий мантиқ нуқтаи назаридан, бирон бир нарсани таснифлаб, кейин бир нарсани бошқасида топиб бўлмайди. Агар, биз ҳуқуқни хусусий ва оммавий деб ажратадиган бўлсак, шубҳасиз, биз оммавийда хусусийни ва хусусийда оммавийни кўрсата олмасдик». Бироқ, дифференциация мақсад эмас, балки аниқ қўлланма, қарорларнинг амалий самарадорлиги мезонидир.

2020 йилнинг 26 май куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6000-сон фармони қабул қилинди. Фармонда, жумладан, маданият ва санъат соҳаси вакилларининг “Санъаткор, ижодкор ва ижрочиларнинг муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш палатаси”ни ташкил этиш тўғрисидаги ташаббуслари давлат раҳбари томонидан қўллаб-қувватланди ва шунга асосан муаллифларнинг мулкый ҳуқуқларини жамоавий асосда бошқарувчи яна бир нодавлат нотижорат ташкилоти ташкил этилди.

Маданият вазирлиги Палата фаолиятининг дастлабки босқичларида уни қўллаб-

қувватлаш учун Маданият вазирлиги ҳузуридаги Маданият ва санъатни ривожлантириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан бир млрд.сўм ажратилишини таъминлаши лозимлиги ҳамда Бош вазирнинг ўринбосари ва Маданият вазири Палата ҳамда мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарадиган бошқа ташкилотлар фаолиятини ташкил этишга ҳар томонлама кўмаклашиши кўрсатиб ўтилди.

Ушбу соҳада изланиш олиб борган Г.Худайбердиеванинг фикрига қайд этиб ўтганидек [14], муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар соҳасида мамлакатимизда жиддий ислоҳотлар амалга оширилмоқда, унинг қонунчилик асослари кучайтирилмоқда. Хусусан, бугунги кунда муаллифлик ва турдош ҳуқуқларга оид халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида Ўзбекистон Республикаси зиммасига олган мажбуриятларини бажариш орқали мамлакатимизнинг халқаро имиджини мустаҳкамлаш, шу билан бирга, ижрочиларнинг ҳуқуқларини рўёбга чиқариш ва мулкый ҳуқуқларини жамоавий асосда самарали бошқариш тизимини янада такомиллаштириш кун тартибига чиқди.

Мулкый ҳуқуқларни жамоавий бошқариш институтининг ҳуқуқий асосларига оид масалалар амалдаги қонунчиликда белгиланган бўлсада вақт ўтгани саритакомиллаштирилиб борилмоқда ва бугунги кунда ҳам ушбу жараён якунланмаган [15].

Муаллифларнинг мулкый ҳуқуқлари Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуни, “Адабиёт ва санъат асарларидан фойдаланганликнинг айрим турлари учун муаллифлик ҳақининг энг кам ставкалари тўғрисида”ги Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 19 январдаги 10-сон қарори ва бошқа норматив ҳужжатлар билан тартибга солиниб келинмоқда.

Умуман олганда муаллифларнинг ва турдош ҳуқуқ эгаларининг мулкый ҳуқуқларини жамоавий бошқариш институти тарихан қисқа давр ичида катта йўлни босиб ўтди [16].

Хулоса ўрнида таъкидлашимиз лозимки, бугунги кунда дунёда интеллектуал мулкнинг иқтисодий таъсири ортиб бориши билан муаллифларнинг ҳуқуқларини самарали бошқариш ва уларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, соҳага оид қонунчиликдаги бўшлиқларни тўлдириш ҳар қачонгиданда долзарб аҳамият касб этмоқда.

Жаҳон тажрибасига мувофиқ Ўзбекистонда ҳам муаллифлар ва ижрочиларнинг ўзаро манфаатлари, ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган ташкилотлар, бирлашмалар, жамиятлар, клублар тузиш ҳамда интеллектуал мулк ҳимояси бўйича дунё миқёсидаги Халқаро ташкилотлар билан алоқани йўлга қўйиш айна муддаодир. Бундай жамиятлар шоир, драматург, бастакор, ижрочиларни ихтиёрий равишда бирлаштириб, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, асарлар репертуарини тузиш, тегишли муаллифлик ҳақларини йиғиш ва тақсимлаш, шунингдек, хорижий муаллиф ва ижрочилар ҳуқуқлари, манфаатларини республикамиз ҳудудида ҳимоя қилиш каби мақсадлар асосида фаолият юритиши керак. Республикамизда мавжуд интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича консалтинг идоралари сонини ошириш билан бирга улар фаолиятини ҳозирги глобал ахборот алмашинуви жамияти талабларига мослаштириш лозим.

Шунингдек, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар, хусусан интеллектуал мулк бозорини тартибга солишда институционал муаммолардан бири бу телевидение фаолияти билан боғлиқ. Маълумки, телевидение бир томондан муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар объектларини вужудга келтирувчи даргоҳ, иккинчидан бундай турдош объектлардан энг асосий фойдаланувчилардан бири ҳисобланади. Бундай фойдаланишда телевидение ўз миллий манфаатларини, мамлакат ижодкорлари манфаатларини ҳисобга олмоғи лозим. Бугунги кунда Фарбий Европанинг кўпгина мамлакатларида телевидениеда кўрсатилаётган хорижий фильмларни квоталаштириш мавжуд. Масалан, Франция фильмларидан АҚШ телестудиялари қанча фойдаланган бўлса, Францияда ҳам АҚШ фильмларига шунча квота белгиланади. Бу бир томондан валютани мамлакатдан ташқарига чиқиб кетишига тўсиқ бўлса, иккинчи томондан хорижий давлатларда ўзбекистонлик субъектлар томондан яратилган муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар объектларини кенгроқ қўлланишга олиб келар эди. Ўзбекистон Республикаси телевидениеси ҳозирча бундай квоталаштиришни МДҲ мамлакатлари учун жорий этса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бозор тизими товар-пул муносабатларининг энг мақбул, энг оптимал ҳуқуқий шакли сифатида шартномалардан кенг

фойдаланишини тақозо этади.

Ўзбекистон шароитида дунёнинг бошқа давлатлари нисбатан узоқ муддат босиб ўтган йўлни хорижий давлатларнинг тарихий тажрибасидан келиб чиққан ҳолда тезроқ ушбу институтни ривожлантириш унинг шаклланиш тарихини ўрганиш зарур.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Насриев И.И. Муаллифнинг шахсий ҳуқуқларини ҳимоялаш. –Т.: Меҳнат, 2003.
2. О. Оқюлов. Интеллектуал мулкнинг ҳуқуқий мақоми. Докторлик диссертациясининг муаллифлик автореферати. Юр. Фанлар. Т.: ТГЮИ. 2000 - С. 328.
3. “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 2006 йил 20 июль, ЎРҚ-42-сон // <https://www.lex.uz/acts/1022944>
4. The biography of Firmin Ge´mier may be found online: <www.answers.com/topic/firming-mier>
5. Leanovich, E.B. ‘Problems of legal regulation of Internet relations with a foreign element’. Internet resource: <http://www.evolution.info>
6. Stanieri A., Zeleznikow J., Gawler M. and Lewis B, 1999 A hybrid-neutral approach to automation of legal reasoning in the discretionary domain of family law in Australia, Artificial intelligence and law,7(2-3).
7. Brams, S.J. and Taylor, A.D. (1996) Fair division from cake cutting to dispute resolution. Cambridge: Cambridge University Press.
8. ЯКУБОВА И. ПОНИМАНИЕ КОЛЛЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ АВТОРСКИХ ПРАВ В ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ //ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ. – 2020. – Т. 1. – №. 6. – С. 76-80. // <https://www.yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/144>
9. <www.cisac.org>
10. О‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2011-й., 22-23-сон, 227-модда; 2016-й., 45-сон, 520-модда; Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 03.03.2018-й., 06/18/5329/0846-сон // <https://lex.uz/acts/-1815463>
11. Тошев Б.Н. Муаллифлик ҳуқуқи. Дарслик. -Т.: 2010.
12. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг давлат реестри // <https://www.minjust.uz/uz/interactive/reestr-nocommerce/>
13. Насриев И.И. Муаллифнинг шахсий ҳуқуқларини ҳимоялаш. –Т.: Меҳнат, 2003.
14. Худайбердиева Г.А. Турдош ҳуқуқларни фуқаролик-ҳуқуқий муҳофаза қилиш муаммолари. - Т., 2006.
15. Leanovich, E.B. ‘Problems of legal regulation of Internet relations with a foreign element’. Internet resource: <http://www.evolution.info>
16. Yakubova I., Yakubov A. Problems Of Copyright Protection: Plagiarism And Piracy On The Internet // Turkish Journal of Computer and Mathematics Education Vol.12 No. 4 (2021).